

Замира РҮЗИЕВА

ЭНТ БҮРГӨК НЕЧМАТ

ОЗОДЛИК

Чин дўстлармиз — тул билан тиллашурмиз,
Шод ўсармиз — тоб билан беллашурмиз,
Исемимиз айтиб жаҳон айвонида
Баркамоллик шамсига тенглашурмиз.

Акс этар оҳангда кўнгил шодлиги,
Энг буюк неъмат — Ватан озодлиги.

Бахтиёрмиз, кўзлари нам эмасмиз,
Табассуммиз, кувончмиз — кам эмасмиз.
Оқсан дарр оқаверар мавж уриб,
Қадди тикмиз, баландмиз, кам эмасмиз.

Акс этар оҳангда кўнгил шодлиги,
Энг буюк неъмат — Ватан озодлиги.

Яшниди юрт, чаман бўлди чор атроф,
Гўзалликдан баҳрамандмиз, кўнгил соғ.
Келажаги буюклар дея бизни,
Дунё аҳли этаётир эътироф...

1957 йили туғилган.
ЎзМУнинг журналистика
факултетини тамомлаган.
“Мунаввар юртим”,
“Атиргулга айланаман”,
“Офтобжамол” сингари
китоблари чоп этилган.

Акс этар оҳангда кўнгил шодлиги,
Энг буюк неъмат — Ватан озодлиги.

Яхшиликлар ўйлида карвонимиз,
Кафтида тутмиш күш сарбонимиз.
Саодатдан сўйлагай минг тўқиз юз -
Тўқсон бирда битилган фармонимиз.

Акс этар оҳангда кўнгил шодлиги,
Энг буюк неъмат — Ватан озодлиги.

Ёлғизликин ким ҳам суйибида,
Хамроҳига вафодор дўстман.
Дард-аламдан қай жон кўйибида,
Анга малҳам сўзи бор дўстман.

Узун ҳижрон йўлига боқиб,
Толиккан кўзларга дўстман мен.

ОЙНА ТУДДИМ ЎЗИМГА

Хамроҳига вафодор дўстман.
Дард-аламдан қай жон кўйибида,
Анга малҳам сўзи бор дўстман.

Оқ ёмғирлар ёди мен сари,
Захлар кетди ранги рўйимдан.
Ишқисларнинг қиёфалари,
Уча борди хаёл, ўйимдан.

Нур эврилди соchlарим тараб,
Дил эшигим очди гул, гуна.
Салом, дедим қўёшга қараб,
Муҳаббатта сунганимча.

СЕВГИ

Кирк ўрим сочига гул тақиб,
Ёр куттап қизларга дўстман мен.

Бойчечакнинг бошини силаб,
Қор сўрганлар — менинг дўстларим.
Кўкламондан дийдорлар тиляб,
Ютурганлар — менинг дўстларим.

Фафлатларни енгиг, уйғониб,
Хуш қайттанилар яқин дўстимдир.
Оқар сувга кўкса тўлғониб,
Туш айтгаилар яқин дўстимдир.

Етмоқ учун оқ тилагига
От солса кин дўстим бўлади.
Юрт сувратин ўз юрагига
Чизолса ким — дўстим бўлади.

Ҳавойимас айттан сўзларим,
Мана, ойна тутдим юзимга.
Мен шарҳлаган ҳамма дўстларим,
Уҳшайдилар худди ўзимга.

ЗУККО ТАЛАБАЛАР

Туроб НИЁЗ

ИҲСОН ЧУЧУН

1959 йили Жиззах
вилоятида туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университетининг
журналистика факултетини
тамомлаган. “Муҳаббат
осмони”, “Гуллаган боғлар”,
“Кўнгилга мурожаат”
сингари шеърий китоблари
нашр этилган.

ЗАФАР

Инсон учун керак галабалар ҳам,
Тоғдай кўтаргайдир улар кўнглингни.
Ўзларнинг англешга берграйдир ёрдам,
Офтобдай ёриттай умр йўлнингни.

Аммо осон эмас кучмоқлик зафар,
Курашмоқ лозимдир тинмай — ҳар куни.
Салтинга бўшашсанг, чекинсанг агар,
Йўқотиб қўяссан лаҳзадай уни.

ТЎРТЛИКЛАР

Илм билан қалбим кўзини очди,
Мехри ҳам мўл эди, тинмасдан соғди.
Кимдир устоз дейди, кимдир муаллим,
Улуғ инсон бўлиб қалбимга кўчди.

Кўркм бўлган билан одамнинг юзи,
Қошлиари, соchlари, сўзлари, кўзи.
Юраги бўлмаса агар-да гўзлар,
Эътибордан қолгай ўзидан ўзи.

Орзуига етар ғайратли одам,
Мўъжиза яратар ҳайратли одам.
Дунёда қолдирмас нуктадай из ҳам,
Мақсадсиз яшаса ҳайратли одам.

Оппоқдир, сариқдир, қорадир инсон,
Турлича йўллардан борадир инсон.
Кимда ёвуз мақсад, кимда эзгу хис,
Дунёга муаммо, чорадир инсон.

Нодира ИБРОХИМОВА

НАСТАРИНГ ИФОРИ

1989 йили туғилган.

Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университетининг
халқаро журналистика
факултетини тутагтган.

“Истеъод мактаби – VIII”
Республика ёш ижодкорлар
семинари иштирокчиси.

Эрта тонг насиими келтирган ифор Насибани эркалаб ўйғотди. Киз ёстиқдан бошини кўтардида, оромбахси ифорни тўйиб хидади. Ниманинг хиди бу... Бир лаҳза кўзларини юмб мулойим кулимсиради: настарин. Ҳа, юракка ажаб ҳислар олиб киравчи, муаттар илиси настарин бу. Ҳар баҳор кўшини кампирнинг боягидаги настаринлар гурикарди, ёқими бўйи уларнинг уйигача этиб келади. Насиба шу лаҳзада ўрнидан туриб гулзор томон чопгиси, кампирдан рухсат сўраб гулдаста тузгиси ва хонасидаги гулдонга солиб кўйгиси келди... Лекин бунинг иложи йўй, ёқлари...

Насиба гавдасини тутиб ўтиришга тириши. Оёқларини кимирлатиб кўрди. Бўлмади. Дераза тарафга бокиб, ўша ҳаётбахш настаринни излади. Шамол ҳузурбахш ифорни бошқа ёқларга олиб кетган, ногаҳи кичкириб юборди.

Унинг кўлига билақдек келадиган чўртган балиқ ёпишиб чиқди. Чўртган Бекбўсиннинг бос бармогининг этини юлиб олганидан сўнгина жуда кийинчилик билан ажралди. Бекбўсиннинг бармогидаги ўша жароҳат чандиги ҳали ҳам бор.

«АВСТРАЛИЯ»

Якшанба куни эрталаб Нурзода телевизорда Австралияни кўрди. Яйловда кўйлар суруви ёйилган, итлар кўйларни бокиб юриди. Кўй бўйида дарахтлар, ям-яшил майсаозлар. Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

— Йўк, яқин, — деген ҳазиллашди у синглисига. — Бугун Тахтакўпирга кетаётганимизда йўл-йўлакай у ерда тўхтаб ўтамиш.

Туш вакти Давлат акасининг машинасида Тахтакўпирга отланниши. Халқободдан ўтгунга қадар атрофни томоша қилиб бораётган Нурзода чарчаб ухлаб қолди. Коралўзакдан ўтиштада кўйида бархадар, ям-яшил майсаозлар.

Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

— Йўк, яқин, — деген ҳазиллашди у синглисига. — Бугун Тахтакўпирга кетаётганимизда йўл-йўлакай у ерда тўхтаб ўтамиш.

Туш вакти Давлат акасининг машинасида Тахтакўпирга отланниши. Халқободдан ўтгунга қадар атрофни томоша қилиб бораётган Нурзода чарчаб ухлаб қолди. Коралўзакдан ўтиштада кўйида бархадар, ям-яшил майсаозлар.

Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

— Йўк, яқин, — деген ҳазиллашди у синглисига. — Бугун Тахтакўпирга кетаётганимизда йўл-йўлакай у ерда тўхтаб ўтамиш.

Туш вакти Давлат акасининг машинасида Тахтакўпирга отланниши. Халқободдан ўтгунга қадар атрофни томоша қилиб бораётган Нурзода чарчаб ухлаб қолди. Коралўзакдан ўтиштада кўйида бархадар, ям-яшил майсаозлар.

Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

— Йўк, яқин, — деген ҳазиллашди у синглисига. — Бугун Тахтакўпирга кетаётганимизда йўл-йўлакай у ерда тўхтаб ўтамиш.

Туш вакти Давлат акасининг машинасида Тахтакўпирга отланниши. Халқободдан ўтгунга қадар атрофни томоша қилиб бораётган Нурзода чарчаб ухлаб қолди. Коралўзакдан ўтиштада кўйида бархадар, ям-яшил майсаозлар.

Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

— Йўк, яқин, — деген ҳазиллашди у синглисига. — Бугун Тахтакўпирга кетаётганимизда йўл-йўлакай у ерда тўхтаб ўтамиш.

Туш вакти Давлат акасининг машинасида Тахтакўпирга отланниши. Халқободдан ўтгунга қадар атрофни томоша қилиб бораётган Нурзода чарчаб ухлаб қолди. Коралўзакдан ўтиштада кўйида бархадар, ям-яшил майсаозлар.

Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

— Йўк, яқин, — деген ҳазиллашди у синглисига. — Бугун Тахтакўпирга кетаётганимизда йўл-йўлакай у ерда тўхтаб ўтамиш.

Туш вакти Давлат акасининг машинасида Тахтакўпирга отланниши. Халқободдан ўтгунга қадар атрофни томоша қилиб бораётган Нурзода чарчаб ухлаб қолди. Коралўзакдан ўтиштада кўйида бархадар, ям-яшил майсаозлар.

Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

— Йўк, яқин, — деген ҳазиллашди у синглисига. — Бугун Тахтакўпирга кетаётганимизда йўл-йўлакай у ерда тўхтаб ўтамиш.

Туш вакти Давлат акасининг машинасида Тахтакўпирга отланниши. Халқободдан ўтгунга қадар атрофни томоша қилиб бораётган Нурзода чарчаб ухлаб қолди. Коралўзакдан ўтиштада кўйида бархадар, ям-яшил майсаозлар.

Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

— Йўк, яқин, — деген ҳазиллашди у синглисига. — Бугун Тахтакўпирга кетаётганимизда йўл-йўлакай у ерда тўхтаб ўтамиш.

Туш вакти Давлат акасининг машинасида Тахтакўпирга отланниши. Халқободдан ўтгунга қадар атрофни томоша қилиб бораётган Нурзода чарчаб ухлаб қолди. Коралўзакдан ўтиштада кўйида бархадар, ям-яшил майсаозлар.

Киничироқ кўнгасидан кайиқда сузаётган одамлар кўринади.

— Австралия узоқдами? — деб сўради Нурзода опаси Замирадан.

“БУГДОЙ УНДИРИБ ҚЎЙДИК...”

Шарқ халқларининг муштарак байрами — Наврӯз қадим замонлардан бизгача етиб келган муҳтасаб шам қадриятларимиздан бири. Йил янгиланадиган бу шодиёна халқимиз ҳётига шу қадар чукур сингиб кетганки, у билан боғлик ахойиб айнана ва удумлар, фусункор кўй-кўшиқлар, наврӯзининг пайдо бўлиши билан боғлик афсона, асотир ва ривоятлар, болалар фолклори намуналари яратилинган. Кўйида Наврӯз қўшиқларидан намуналар ўйизис.

ЧУЧМОМА

“Чув-чув момо”,
Чимма, чимма, чиралай,
Сенинг кўзинг куралай.
Чув-чув момо,
Янги тўнинг кўйиб чик,
Кўхна тўнинг кўйиб чик,
Чув-чув момо, чик, чик!

НАВРӮЗ ОЛҚИШИ

Эски йил кетди,
Янги йил келди,
Дошқозонлар тизисин,
Сумалаклар сузисин.
Бүгдойлар пишип, чон бўлсин,
Еганимиз ош бўлсин,
Элу юртимиз бօғ бўлсин,
Ризуку рўзимиз тօғ бўлсин.

ЎЛКАМИЗДА НАВРӮЗ ШУКУХИ

Уйгониш фаслиниң дилларга ажаб бир илини бахш этабеттан шу кунларida юртимизда ҳёт абадийлигининг, табият саҳоватининг тимсоли бўлган Наврӯз умум-халқ байрами нишонланмоқда.

Шарқ халқларининг умрбокий маънавий қадриятларидан бирига айланган Наврӯз айёми бир неча минг йиллик тарихга эга. Ёзма манбаларда таъвидланишича, Наврӯзининг юзага келиши коинот ҳамда табият сирлари ва қонунларига, яъни Кўёшининг Ҳамал буржига кириши, кун ва туннинг вақт жиҳатдан баробар бўлиши, табиятнинг уйгонини билан боғлиқдир. Абу Райхон Беруний бундан минг йил аввалинг «Қадимига халқлардан қолган ёдгорликлар» асарида Наврӯзни таърифлар берган эди. Умар Хайёмининг «Наврӯзнома» асарида эса ушбу айёмининг келиб чиши, аждодларимизнинг шунга боғлик урф-одатлари, шунингдек, сумалак хакида муфасал маълумотлар бор. Буюк аллома Беруний «Кўёш ва Ой фалакнинг иккى кўзи бўлганидек, Наврӯза ва Мехржон замоннинг иккى кўзидир» деб таърифлаган эдилар. Наврӯз бахорда кун ва туннинг баробар келишида, Мехржон эса кузда худди шундай ҳолатда нишонланади. Наврӯзни Беруний «оламнинг бошланиши», Фирдавсий эса «байрамлар шохи» деб атади.

Хар бир халқнинг фурури ва ифтихори бўлган миллий байрамлари бор. Биз учун ҳам халқимизнинг Наврӯз каби мил-

Тараадду
миллий руҳияти, маънавияти ва феъл-авторининг ўзига хос томонлари намоён бўлади.

— Наврӯзининг тарихи у билин боғлик урф-одатлар эътиборни тортади, — дейди тарихчи олима, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ёшлар мурраббийси Дилшодхон она Курбонова. —

Қадимда байрам куни одамлар ҳайтингиз ширин бўлсин, деб бир-бирларига шириллар улашганлар, гўзан бўлинг маъносиди гуллар тадқим килишган. Бошлинаётган йилда сув кўубиб мўл ҳосил унишини тилаб бир-бирларига сув сепишган. Аждодларимиз асрлар бўйи Наврӯз арафаси дошкозонларда сумалак қайнатишни келаётган янги йилнинг баракали, файсли ва серхосил бўлиш рамзи деб билгандар. Халқимизда сумалакни тайёрлашда алоҳи-

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.

Асл миллий қадриятларимиздан бири бўлмиш Наврӯз мустакиллик йилларида

да тартиб-коидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Ҳатто сумалак пиширилган козоннинг ковилган суви ҳам дуч келган жойга эмас, мевали дарахт тагига тўклиди.